

INFORME SOBRE EL TOPÒNIM *VALÈNCIA*

En data 21-09-2016, l'Ajuntament de València, a través del *Gabinet de Normalització Lingüística*, desestima l'alegació de la Real Acadèmia de Cultura Valenciana a la proposta de «Adaptació al valencià del nom del municipi Valencia per València». Importa fer, a propòsit d'això, una sèrie de consideracions.

1. Qüestió preliminar. Els dos *Valencia*

Hi ha una qüestió preliminar. Si be cap interpretar que l'aplicació del *Reglament sobre ús i normalització del valencià al municipi de Valencia* [BOP 14-05-2005], invocat com a norma, se circumscriu a l'escriptura en valencià del topònim *València*, l'afirmació de l'article 16.1, «tots els topònims del terme municipal [de València] tenen com a forma oficial la valenciana, que és *la* tradicional, *la* històrica i *la* correcta», redunda en una clara disfunció. Perque el topònim valencià per antonomàsia, *Valencia* nom de la ciutat i *Valencia* corònim del territori, és en l'ús quotidià una forma generalisada, tant si l'usuari s'expressa en llengua valenciana com si ho fa en llengua castellana o espanyola, cooficials d'acort ab l'Estatut d'Autonomia.

Per consegüent, escrit en valencià o escrit en espanyol, el topònim *València - Valencia* és forma tradicional i forma històrica, ya que tradició i historicitat son categories anteriors i independents de qualsevol reglament. I serà o no forma correcta en funció de l'adequació o inadequació a determinades normes ortogràfiques. La matisació no és banal. En primer terme, perque els criteris que rigen l'ortografia en espanyol dels noms geogràfics valencians de certa solera històrica (com ara els de les grans viles i ciutats) competen a la *Real Academia Española de la Lengua*, de manera que l'Administració local, provincial, etc., no pot declarar correcte o incorrecte un topònim escrit en una llengua també nostra com la castellana, sobre la que no té competències normatives. I en segon lloc, perque, donat el pes històric de València (ciutat i regne o comunitat), hi ha una forma *Valencia* que trascendix l'àmbit estrictament valencià, feta pròpia per la cultura hispànica, i consignada des de les manifestacions més antigues, que van des dels còdexs mossàraps del segle X, l'*Historia Roderici*, el *Cantar del Cid* o el *Libro de Buen Amor*, al *Romancer General*, les obres cervantines o la literatura, l'art o la ciència contemporàneus. La justificació és innecessària. Resultaria enciclopèdica.

2. Inconsistència filològica de l'escrit de desestimació. Lo anormal com a norma i la norma com a anormalitat

Sintomàticament, l'escrit del Gabinet de Normalització evita una argumentació lingüística interna. Se redüïx a una simple apelació a la «norma», pero no del tot en el sentit de la Llingüística, sino com a mera imposició, garantia de que res que no siga la forma *barcelonina* de pronunciar el topònim *València*, per històric, documentat i socialment compartit que siga, goge d'estatus d'oficialitat, de visibilitat pública. Transforma lo anormal en norma i la norma en anormalitat. És més, omet evidències filològiques, amaga hipòtesis interpretatives per no coincidir ab el seu *a priori*, o be n'enfatixa alguna atra de poca vàlua científica per confluïr en un interès comú.

Orbita sobre dos idees:

a) La forma escrita «València», ab è oberta, és la que figura en tres produccions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua: la *Gramàtica Valenciana*, el *Diccionari* i el *Corpus Toponímic Valencià (CTV)*, obra esta resultat d'un procés de confecció peculiar, revisable i defectuosa. [Note's que en la p. 939, se llista «València», més 14 topònims menors de Cocentaina, Piles, Onil, Benigànim, etc. que el duen com a complement, senyalant-se una (falsa) doble pronunciació: «[e] o [ɛ]». Contradictòriament, admet no més la dicció [é] tancada el nomenclàtor inicial, p. 43].

b) Figura generalment en la bibliografia derivada de les «Normes del 32», además d'haver segut propiciada per autors com ara Coromines, Sanchis Guarner o Carles Salvador.

Cosa notable, l'escrit admet que l'alegació de la RACV conté «afirmacions que *no són incertes*». Pero no concreta les *no incertituts*, o siga, les veritats, excloent respostes coherents a la qüestió. No deixa de sorprendre, además, que es perga en divagacions laberíntiques, com ara sobre l'eliminació de l'accent greu de «València» del logotip de l'Ajuntament en 1993 (punt *c* de l'escrit), un fet que dista d'incidir en el *quid* de la qüestió; o be en apelacions a idees esvaroses com ara les d'*oficialitat* o de *normalitat*, com si constituïren *per se* estats anteriors a i determinants de la realitat de la llengua.

3. Síntesis de la posició ya defensa per la RACV (3-05 2016)

Convé recordar que ya l'*Informe de la Secció de Llengua i Lliteratura Valencianes* de la RACV (3-05-2016) aduïa raons de caràcter llingüístic que justifiquen la forma *València*, i no *València*, com a genuïnament valenciana, pròpia dels valencians. En síntesis, son les següents:

3.1. El fet contrastat, empíric, d'una pronunciació valenciana general [valénsja], ab [é] tònica tancada, i no [valénsja] ab [é] oberta (característica la darrera del català oriental i del mallorquí). No ho modifica la forma «apichada» [balénsja] del valencià central, puix que l'unitat fonètica al respecte, de Morella a Guardamar, és inequívoca. Considerant, ademés, que *València* és paraula esdrúixola si l'escansió silàbica se fa a la manera clàssica, l'accent gràfic sobre la *é* deuria ser agut, no greu: *València*. Esta pronunciació patrimonial ve refrendada per una sèrie de gramàtics i escriptors valencians que van de Constantí Llombart, Josep Nebot i Pérez o Joaquim Martí Gadea al Pare Lluís Fullana, els quals mai l'escrigueren ab un accent greu (cosa que sí feen quan la terminació *-ència* té una articulació oberta, com ara en *ciència*, *potència*, *dolència*), sino sense marca accentual, evidenciant la pronunciació valenciana nativa ab [é] tancada.

3.2. Front ad esta costum, els primers testimonis imitatus del *València* ab [é] oberta típic del català oriental i el mallorquí se deuen a M. Ortín Benedito (*Gramàtica Valenciana*, 1918, p. 4) i a Lluís Revest (*La llengua valenciana*, 1930, p. 71), que d'alguna manera seguien les directrius de l'Institut d'Estudis Catalans. Les escasses mencions del nom en el text de les *Bases del 32* duen la mateixa è. En qualsevol cas, és clar que tant Josep Giner i Marco (*Les e tòniques en valencià*, 1938, reed. de 1998, p. 68), com Francesc Ferrer Pastor (*Diccionari de la rima*, ed. de 1956, p. 498) i Sanchis Guarnier (*Gramàtica Valenciana*, 1950, pp. 72-73), defensors d'una forma *València* escrita al modo barceloní, admeten la realitat d'una pronunciació general [valénsja] ab *é* tònica tancada, com a pròpia de territori valencià. Ho confirma l'entrada corresponent del *Diccionari Català-Valencià-Balear* d'Alcover-Moll, on es distingeix la pronunciació valenciana, catalana oriental i occidental i balear del topònim en qüestió. [No tot és tan simple, aixina i tot. Un «València» ab accent greu no era, en la bibliografia del primer terç del s. XX, tan general com se pretén. Veja's més avall].

3.3. La recuperació de l'accent agut de la forma *València*, indicatiu de la pronunciació valenciana tradicional [é] tancada, és un fet en la *Gramàtica Valenciana* per als cursos de llengua de Lo Rat Penat (Valencia, 1976, 1977, varies cites), autors com Miquel Adlert (*En defensa*

de la llengua valenciana, 1977, p. 103), *Normes de l'Acadèmia de Cultura Valenciana* de 1979 (i reedició de 1981) o la *Gramàtica* de Fontelles, Garcia i Lanuza (1980). La supressió de l'accentuació gràfica, salvo la diacrítica, en les Normes de l'Acadèmia de Cultura Valenciana i sa ulterior reintroducció en 2003 no modifiquen el fet fonamental: la pronunciació tancada, genuïnament valenciana, de la *é* del topònim *València*, la qual o no dugué accent gràfic o el portà tancat, no obert, d'acort ab dites normes ortogràfiques.

3.4. S'aludix, en fi, a dos hipòtesis convergents ab el criteri exposat per l'*Informe*: les dels professors Abelard Saragossà («Sobre les causes de les pronúncies del nom de la capital valenciana», *XXI CSO 1995*, Paiporta 1998, pp. 1025-1039) i Jordi Colomina («Sobre l'accent del nom de la capital del Regne», *Levante* 10-06-2005). Abdós tracten d'explicar el procés d'estabilisació del *València* ab [é] tancada típic del valencià; compatible ab la [é] oberta de les continuacions del sufix -ÈNTIA (com ara *paciència*, *clemència*, *solvència*, etc.). Cap d'estes dos teories se menciona en l'escrit del Gabinet de Normalització. «La forma *València* -conclou l'*Informe*- és l'única que respecta la tradició històrica i llingüística dels valenciaparlants i dels habitants del municipi en particular»; i que s'ajusta, per tant, al Decret 58/1992 de 13-05, art. 1, del Govern Valencià sobre alteració del nom dels municipis.

4. Més abordages, diacrònics i sincrònics, sobre el topònim *València*

Pero hi ha més informacions, bàsiques i productives per a una resolució objectiva del problema, que devem abordar.

4.1. Les rimes de la poesia clàssica no demostren una pronunciació oberta de la *é* de *València*

La primera, la qüestió de les rimes de la poesia valenciana clàssica, que, segons alguns, mostrarien que en el segle XV, en temps de Martorell, Villena o Jaume Roig, el nom del cap i casal valencià era *València*, ab [é] tan oberta com la de *solvència*. És J. Garcia i Illa qui repren el plantejament («Apunts sobre el nom de València», *XXI CSO de 1995*, ed. 1997, pp. 485-492), argüint que el *València* dels repobladors catalans vinguts quan a la conquesta del s. XIII, visible encara -al seu parer- en les rimes de l'*Espill*, seria modificat pels pobladors aragonesos [note's que hi ha ací una incongruència cronològica] i pel pes de la castellanisació. Díem «reprén» perquè l'hipòtesis (no tesis, com se diu en l'escrit del Gabinet de Normalització) no és nova. Ya en 1950, Sanchis Guarnier (*Gramàtica Valenciana*, p. 73, nota), intentava justificar la contradicció entre el *València* propi del valencià i el *València* escrit que

recomanava, en les ventages que la forma *València* accentuada al modo barceloní reportaria al permetre rimar el nom de la capital ab els finals en *-ència*.

Encara que la paraula València -diu- es pronuncia ab *e* tancada, convé escriure-la amb *è* i pot rimar amb les paraules en *-ència*; exemples: «Vella València fon derrocada | per inculpada | d'incontinència» (*Espill*, 6895), etc.

El raonament de Sanchis G. és ineficaz. La rima funciona en el pla *fònic* de la llengua, no en el de la seua representació. Per tant, la forma aguda o greu de l'accent ortogràfic no reporta ventaja ninguna als usuaris (pocs, els poetes ab ofici), que seguirien dient *València* on escrivien *València*.

Pero, en resum, la teoria de les rimes del valencià clàssic no prova una dicció *València* en el segle XV. Jaume Roig no rimava «Valencia» ab «incontinència» per pronunciar oberta la primera, sino per la llicència, comuna en la poesia del s. XV i posteriors, de rimar [é] obertes i [é] tancades; com també de rimar les variants oberta i tancada de la *o*. Els eixemples estalvien esforços de demostració, puix si en uns casos el poeta harmonisa finals de vers on *València* rima ab *prudència* o *potència*:

Tot Arago | de Rossello | fins a València | ab sa çiença | guorrat avia (*Espill*, 4539 ss);

Ha gran potencia | vella València (*Espill*, 7151 ss);

Tots temps se stech | esta València | ab gran prudència | molt fidelissima (*Espill*, 7195 ss),

rima en atres casos segments finals com ara *valent* - *Vicent*, sense fer problema del caràcter obert [é] o tancat [é] de la vocal:

Per repicar | al campanar | de Sent **Vicent**, | la gent **valent** (*Espill*, vv 7235 ss)

Sense tancar | sobre l'altar | de Sent **Valero** | de tot lo **clero** (*Espill*, vv 3754 ss.)

Es en la **Seu** | ¿sabeu on **seu**? (*Espill*, vv 4267 ss.)

Ho corroboren les rimes que combinen [ˈɔ] oberta i [ó] tancada, paraleles al cas anterior:

De llet tan *bona* | volta's *redona* (*Espill*, vv 5057 ss)

Que la prengúes | per *companyona* | he muller *bona* | molt a mi cara (*Espill*, vv 3884)

Molt més crexqué | per Jaume'l *Bo* | rey d'*Arago* (*Espill*, vv 7114 ss.)

Maria que al mon *corona* | en bon punt i en hora *bona* (Timoneda, *Hui és nat lo Redentor*)

L'altre li porta un chiulet | y una fogaça *redona* | en bon punt y en hora *bona* (Timoneda, *ibid*)

Sent la caixa del *tesor* | io que fos lo *cobertor*

On està pres lo meu *cor* | io que fos lo *cobertor* (Timoneda, «Puix sou senyora la Caixa»)

4.2. Una via colateral d'exploració: la grafia del topònim *València* en les fonts semítiques

Pero hi ha una via colateral d'exploració: l'indagació de la forma pròpia del romànic valencià anterior a 1238, que cabria rastrejar (deixat el *Repartiment* de Valencia, que és el primer registre censal coetàneu al procés de conquesta) be en la documentació primitiva llatina o romanç, be en les fonts àraps. En este sentit, no és acceptable l'idea de que el *Valencia* de les primeres generacions de postconquesta derive directament de la forma duta pels colonisadors de 1238, i més en concret pel contingent català. En primer terme, perquè no existia una, sino varies formes o modulacions fonètiques, tantes o casi com grups 'nacionals' o de llengua nouvinguts. En segon lloc, perquè existia, i no hi ha en això dubte possible, una forma romànic-valenciana, extensiva a la població de religió cristiana o islàmica des de temps immemorial. És dir, en València ciutat, carrers, barris o ravals podien presentar variants del topònim «Valencia» en boca de navarresos, aragonesos, catalans orientals, catalans occidentals, occitans o cristians i moros de la terra, valencians.

Evite les fonts llatines antigues, ya que no permeten una deducció efectiva sobre la *é* del *Valencia* antic, desenvolupat des d'època tardorromana, visigoda i postislàmica a partir de la base llatina VALĒNTIA. Pero sí cap indagar en les semítiques, ya que les peculiaritats de l'escriptura àrap (que no té signe específic per a representar la *e*) obligaven als escribes a buscar seqüències imitatives del fonema reproduït (en este cas del timbre de la vocal [e]), lo que pot reportar-nos informacions d'interés.

Les inferències que presente ací deriven del corpus romànic de font àrap que he vingut sistematitzant fins ara, i del que he donat algunes mostres, majorment inèdit. Faig us de certs manuscrits de la *Biblioteca de L'Escorial*, produccions històriques, geogràfiques o biogràfiques hispanoàraps (repertoris d'Ibn al-Abbār, Ibn Baškuwāl, Al-Ḍabbī, Al-Ḥumaydī, etc., geografia de l'Idrisī, Al-Ḥimyarī, Al-Bakrī, Abū l-Fiḍā, etc.), i dels denominats «documentos mozàrabs de Toledo», pou inagotable d'informació llingüística.

[Introducció. La representació en alifat de la veu *València*]

4.2.1. La llengua àrap no més dispon de tres fonemes vocàlics, /a, i, u/, ab cantitat breu o llarga, pero conta, pel contrari, ab una dotzena de consonants inexistents en romànic. Ademés, carix de fonemes tan típics del romanç com ara els fonemes /p, tʃ, ʎ, ɲ/ de *pi, chic, lluna, llenya*. Cosa distinta és la realisació fonètica, que permet una gama més variada. Per tant, a l'hora de representar ab l'alifat una [e] tancada o una [ɛ] oberta del romanç valencià prejaumí no més podia servir-se d'una vocal fatha **a-ā** (breu o llarga) o d'una kasra **i-ī** (breu o llarga), puix, com és de supondre, sentiria eixa vocal a mig camí entre la [i] i la [a], és dir, entre una vocal anterior tancada i una vocal oberta central. Seguim suponent que més prop de la [a] sentiria una hipotètica [ɛ] oberta de *cel, mel*. En concret, per a una forma «Valencia» pronunciada ab [e] tancada o [ɛ] oberta tenia dos parelles d'opcions: **بَلَنْسِيَا – بَلَنْسِيَا** front a **بَلَنْسِيَا – بَلَنْسِيَا**, açò es, **Balānsiya – Balansiya** (opció 1^a) i **Balīnsiya – Balinsiya** (opció 2^a). Fins a quin punt podia influir en l'elecció d'un escrivà de lletra àrap la percepció de l'accent d'intensitat de la sílaba [-lén-] de [valénsja] és discutible. Pot provar-se que l'accent d'intensitat no pareix haver influït en l'opció vocal breu - vocal llarga, ni en l'opció timbre vocàlic «fatha a» o «kasra i».

[Alguns principis generals]

4.2.2.

a. De manera pràcticament general, el topònim *Valencia* apareix escrit **Balansiya** en autors àraps o hispanoàraps, ab un **ب** *bā'* que pretén acostar-se a [v] labiodental fricativa, vocal fatha **a** en 1^a, 2^a i 4ª sílaba (parle de sílabes sentides per l'escriptura, qui a fi d'evitar un [-sja] que repugna a la seua ortografia o per la possible escansió tetrasílaba de la paraula, utilisa un **ي** *yā'* antihiàtic, provocant una seqüència **si-ya** tal volta no realitzada pel romanç); i ab una vocal kasra **i** en la 3ª sílaba. Com en àrap és ordinari prescindir de mocions vocàliques, esta forma ometia a sovint les quatre grafies **a, a, i, a**, quedant en **بَلَنْسِيَا**, que és exactament lo mateix pero havent de restaurar, mentalment, les vocals el lector. No pareix contemplada la possibilitat de que la dicció que poguera estar acoplant eixe grafisme fora un [valénsia] ab [í] tònica en posició de hiat, i no un [valénsja] ab [é] tònica. Hi ha arguments en pro de l'hipòtesis. En qualsevol cas, si eixe fenomen existia, constituïria un procés intern de l'àrap hispano-oriental, no del romanç natiu del territori. (Es pot presentar un catàlec de formes que la costum escriturària de l'àrap fossilisà en grafies alienes a la realitat fonètica de les varietats romàniques respectives, com ara **Ŷurunda** per Gerona, **Rudmīr** per Ramir(o), **Ŷaqmu** per Jacme – Jaume, **Ramundu** per Ramon, etc.).

b. Pero el *quid* de la qüestió radica en saber si la tendència a representar la tònica [-lén-] de *València* usant vocal fatha breu **a** i no kasra **i** era producte d'una pronunciació nativa *València*, ab [ɛ] oberta, i no *València*, ab [e] tancada, ya que, a oïts d'un escrivà de llengua àrap, una [ɛ] oberta romanç devia de percebre's més pròxima a fatha **a** que a kasra **i**. Pero les proves documentals no corroboren esta hipòtesis. La representació general ab vocal **a** (fatha breu) de la [é] de Valencia no justifica una pronunciació oberta de la vocal tònica. El meticulós Yāqūt el Romí, en el *Mu'ṣṣam al-buldān* (I-490b), no completa, lamentablement, la descripció prosòdica del topònim, del que diu: «*Balansiya*. Al-sīn muhmala maksūra, wa-yā' jafīfa: kūra wa-madīna mašhūra bi l-Andalus», o siga, 'Valencia: ab *s* sense punts vocalisada *i*, seguida de *y* suau [light]. Famosa regió i ciutat d'Al-Àndalus».

c. No més s'aparta d'este **Balansiya** ab **a** breu un document toledà de 1214 on un cristià mossàrap d'ací (en documente prou en el regne de Toledo i atres àrees en *Cristianos bajo el islam*, 1993 i *Cristianismo valenciano*, 2007), don Martí(n) de Valencia, i la seua esposa Maura, compren una casa en el barri de Zocodover de Toledo (González Palencia, *Mozárabes de Toledo*, 410°), i que du fatha llarga **ā**: بلانسية. Als dos valencians se'ls ha d'explicar l'escriptura en romanç. No entenien l'àrap.

d. No pareix existir en ninguna font una cita ***Balinsiya**, ab vocal kasra **i** representant la [e]: Ibn al-Abbār (*Takmila*, *Ḥulla*, *Muqtaḍab*), Ibn Sa'īd, Ibn Baškuwāl, Al-Ḍabbī, etc., geògrafs com Idrisī, Al-Ḥimyarī, Ibn Gālib, Al-Bakrī, etc.; i fonts històriques com ara Ibn 'Idārī, Ibn al-Ṣayrafī, Ibn 'Alqama o el gran Ibn Ḥayyān, qui en el segle XI ya vocalisa البَلَنْسِي **al-Balansī** (*el Valencí*). Aludia a 'Abd Allāh, fill d'Abderramán I, establert en València cap a l'any 800, que tractà ab el mateix Carlemany i va eixercir (protegit pel seu nebot- emir al-Ḥakam) un govern personal que controlava de Barcelona, Huesca i Tortosa fins a Múrcia (Ibn Ḥayyān, *Muqtabis* II, f. 88v).

e. En pura teoria, no pot descartar-se que alguna cita no vocalisada del topònim poguera tindre kasra **i** en la segona sílaba (**Balⁱnsiya**), naturalment des del punt de vista *intencional* de l'escriba, gràficament Ø.

[La vocal <a> breu de la forma <Balansiya> no equival a [é] oberta]

4.2.3. Per a confirmar que l'hipòtesis «fatha breu **a** de la forma **Balansiya** implica [é] oberta del romànic valencià prejaumí» és inverificable, aporte testimonis a partir de diverses fonts.

a. Casos en que **ā** llarga representa [é] tònica tancada del romanç, independentment de l'etimologia i del caràcter lliure o travat de la sílaba: **Biqasān**, Picaçén (IAbb Tak 1790); **Raqqāna**, Requena (IAbb Tak 161^a); **Burrāl**, Borrel(l) (Tak 548^a, 673^a); **Untunyāna**, Ontinyén (Tak 646^a); **Bayrān**, Bairén (Tak 862^a); **B(u)y(a)ṭālla**, Boatella /-della (IAbb 871^a); **Dāniya**, Denia (Gālib 285); **Šāriqa**, Xérica (Gālib 285); **Bāgu^h**, Pego; **Mūrālla^h**, Morella (Idrisī, *Uns* 163); **Murbāṭr(i)**, Morvedre (Idrisī, *Uns*, 159); **Bullānsa**, Pollensa (IAbb Tak-2, 2.244^a); **Mārīda**, Mérida, (Gālib 290), etc, etc. La grafia **Mūrīl(l)a**, paralela a la citada, prova a més que l'us de **ī** i de **ā** és indistint per a expressar una [é], cosa també derivada dels documents toledans.

b. Casos en que **ī** llarga representa [é] tònica tancada del romanç, ab independència de l'etimologia: **Murbīṭ(a)r**, Morvedre (Him 19 i moltes atres), **Šantariṇ**, Santarén (Him 113); **(U)biṣa**, Oropesa (IAbb Tak 850^a et passim); **Ilṇiṣa**, Enesa-El Puig (Him 32); **Arniṭ(u)**, Arnedo (Gālib, 287); **Tuṭīla**, Tudela (Gālib, 287), **Ṭalabīra** Talavera, **Muntīṣa** Montesa, **Uqlīṣ** Uclés, etc.

c. Eixemples on fatha llarga **ā** és la que representa una [é] oberta del romanç: [al]-**Ša'arra**, Serra, prop de Morvedre (IAbb Tak 978^a); **Šibārt**, Chivert (Idrisī, *Uns* 163 o tal volta **Šārt**, Chert (ibid.). O be on fatha breu **a** representa [é] oberta: **Batarna**, Paterna (IAbb Tak 51^a). Pero note's be: la grafia és idèntica per ad atres *Paterna* del sur andalus on hi havia [é] tancada, no oberta.

d. Casos on kasma llarga **ī** reproduïx [é] oberta tònica del romanç: **B.n.dīš**, Penedès (Idrisī *Uns* 163).

[L'informació dels «documents mossàraps de Toledo»]

4.2.4. Una extraordinària font informativa, puix el problema gràfic dels escrivans de lletra àrap es, *mutatis mutandis*, semblant en llocs i èpoques diversos, és la col·lecció de documents mossàraps toledans (Pons Boigues, Madrid, 1897 i González Palencia, Madrid, 1926-30), de la que se poden deduir tendències gràfiques molt indicatives (pose cursiva en vocals restitüïdes, implícites, i dos variants quan hi ha dos lectures possibles):

a. Us de **ā** llarga reproduïnt [é] tancada tònica en sílaba travada: **kūnbānt**, convent (GPal 309°, 1202); Suero **Manāndīs**, Menéndez (GPal 64, 1160); **kūnbānt**, convent(o) (GPal 175°, 1185); Yuán

ben **Bīsānt Mūru^h**, Yoán ben Viçent Moro (GPal 253°, 1194); **Bān Karānsiya** Benquerença [aldea de Toledo] (GPal 592, 1255 / 636, 1273 / 640, 1274); (iglesia de) **Šant Bīsānt**, Sant Viçent (704, 1290). En este mateix context és on detecte el **Balānsiya** ab ā llarga.

b. Us de **a** breu o be de grafia **Ø** (que podria implicar fatha breu **a** o kasra breu **i**) en representació de [é] tancada tònica romànica, tots en sílaba travada com és el nostre cas de «Valencia»: dūna **Balāzansiya**, donya Plasència (Pons n^o L, 1186); dūna **Asilinsiya-Asalansiya** donya Excelència (GPal 252, 1194); dūn **Bisint-Bisant** ben Pejigos don Viçent ben Pegigos (GPal 251, 1194); **Bisint** – **Bisant** ben °Abd al-°Azīz, Viçent ben Abdelazīz (GPal 194, 1187); Domingo ben **Qlimint-Qlamant** ben Yulyān, Domingo ben Clement ben Yulián (GPal 379, 1210); dūn **Milindu^h** – **Malandu^h** al Ḥalīl, don Melendo al-Ḥalīl (GPal 98, 1171); kanīsa **Šant Bisint-Bisant**, Sant Vicent (GPal 117, 1175); **Lūrins-Lūrans**, Lorenç (GPal 169, 1183); Bīṭru^h **Aškīrdu-Aškardu**, Pedro Esquerdo (GPal 73, 1164). Hi ha molts més casos, i diferents dūna **Balansiya-Balinsiya**, donya *Valencia*, nom encomiàstic de la família Excelencia, Potenciana, Plasencia, corrents en àrea central toledana (ss. XI-XIII).

[Deduccions a partir dels materials àraps]

4.2.5. Estos testimonis permiten una série de deduccions vàlides:

a. Com ocorre ab els topònims hispànics històrics, la forma *Valencia* s'estabilisa en la documentació semítica ab una **a** breu (rara volta llarga) en la 2^a sílaba (tònica travada) del *Valencia* romanç. El fenomen és similar ad atres formes estables de topònims prestigiats que van dels **Saraqusṭa** – Saragossa, **Wašqa** – Huesca (sempre ab fatha breu en este cas, mai prolongada per àlif), a **Ṭurtūša**- Tortosa, **Mayūrqa** - Mallorca, **Maṣrīt** - Madrid, **Qūriya** - Coria, **Ban-balūna**-Pamplona, **Sammūra** - Samora, **Yilliḡiya** - Galicia, etc.

b. No hi ha raó per a pensar que els escrivans de lletra àrap adaptaren la dicció romànica nativa a l'àrap de la Xarquia, de Valencia, com ocorregué en els casos de **Saraqusṭa**-Saragossa, **Ṭulayṭula** - Toledo, **Išbilya** - Sevilla; o que ans de 1238 convixquen en oposició dos formes del topònim *Valencia*, la pròpiament romànica i una espècie d'estàndart arabisat. Crec, a la vista de les evidències. Pero açò no impeditx que la forma *Valencia* poguera adoptar una modulació peculiar en virtut dels parlants (bilingües, diglòsics, arabisats, semiarabisats, etc.), en paral·lel a la dicció romànica. Ho confirma el *Vocabulista arábigo en letra castellana* del Padre Alcalà, qui dona com a forma típica dels moros vençuts de Granada la forma

València, no *Balansiya [«Valencia, cibdad de Aragón: *València*», ed. de Juan de Varela, Salamanca, 1505, f. 260v].

c. El **Balansiya** de les fonts àraps no denota una pronunciació primitiva [valénsja] ab [é] oberta. Pel contrari, de l'anàlisi de les grafies se dedueix, compreses les de la col·lecció toledana, que eixa **a** breu de la síl·laba **lan** reflectia un [valénsja] ab [é] tancada. No per l'impossibilitat de que la fàtxa llarga **ā** reproduïxca també una [é], sino porque és la llarga **ā** la que se perfila com a representació preferent de [é] oberta, i la **a** breu la que de manera preferent representa una [é] tancada.

d. Hi ha que desmentir la teoria (també defensa per Garcia i Illa, *XXI CSO*, pp. 485-492) segons la qual el topònim *València* prové directament del *València* dels colonisadors catalans, i no del **Balansiya** constatat en les fonts àraps, el qual -segons assegura- haguera donat **Balancia*. L'hipòtesis partix d'una crassa confusió entre *pronunciació* i *adaptació gràfica* (i entre imāla àrap i vocal etimològica llatina, segona confusió que no mereix discutir-se). Els escriptors de lletra àrap reproduïen formes romàniques per mig de l'alifà (que no té signe gràfic per a la *é* o la *v* de València); açò es, no calcaven una forma, l'acoplaven al seu sistema. No escrivien **Balansiya** per pronunciar-ho, sino porque <Balansiya> era el grafisme més acostat, d'acort ab la seua *percepció*, al [valénsja] oral. Si aquella teoria fora plausible, deuríem acceptar que en el segle XII els usuaris romànics de les respectives àrees pronunciaven coses tan extravagants com ara *Barxiluna, *Xaqawbiya, *Layún en lloc dels comuns León, Segovia, Barcelona. Cosa impensable.

4.3. Dos notes sobre algunes imprecisions informatives

4.3.1. *València*, ab *é* tancada, en autors catalans posteriors a les normes de l'IEC

La forma *València*, ab *é* tancada, circulà també, prou a sovint, entre autors catalans i balears posteriors a les normes de l'IEC. Ahí estan, entre atres, els casos de Pompeu Fabra o Marià Aguiló, que a fi de diferenciar la forma que senten com a pròpia de València de la catalana, solen usar una grafia *València* ab accent agut sempre que es fa menció de materials històrics valencians. Consulten-se Pompeu Fabra, *Las coordinació i la subordinació en els documents de la cancelleria catalana del segle XV* (Barcelona, 1926) [«que vinga açi en València», «iluminador de València», «que dada fo en València», etc., pp. 16, 20, 25, etc.]; Marià Aguiló, *Materials lexicogràfics* (Barcelona, 1929) [VII, *sub* parar, pariatge, partidori, perjuhí, pexarell, plat, poblat, postulació, proferir, propòsit, punir, etc., pp. 7, 39, 48, 54, 116,

etc., cadascuna ab el text original, i grafia *València*; VIII, *sub* tantost, taronja, tort, trafegueria, i moltes atres]; Marçal Olivar, *Obra Completa*, Barcelona, 1991 (sobre documents biogràfics d'Ausiàs March, varies cites), etc. Hi ha més casos. Pero el fet desment la pretensió d'un «València» general en els primers decenis del segle XX.

4.3.2. Atres topònims valencians ab [é] tancada i la disfunció «València»- «València»

En quant a casos simètrics, l'escrit municipal tracta de justificar la colisió València-València en un cas menor, el de de *L'Énova*, oficialisat ab è oberta contra la forma tradicional: *L'Énova* ab é tancada. Sospitosament, *CTV* no consigna pronunciació, pero sí Coromines, que senyala *l'Énova* com a forma autèntica. I Sanchis Guarnier en el *Nomenclàtor* de 1966 (p. 15: Énova, l'Énova). Ara be, contra el pes de les evidències, l'escrit de desestimació torna a preferir la raó impositiva: la llegitimació del cas no se basaria (si és que entenem be la redacció) en la tradició històrica i en la consciència dels usuaris, sino en els fets consumats, per més que estos atenten contra tradició i consciència. Aixina i tot, devem reiterar que l'immensa majoria dels topònims valencians portadors d'una é accentuada han quedat regularisats d'acort ab la pronunciació real: *Bétera*, *Beniarrés*, *el Genovés*, *Guadasséquies*, *Petrés*, *Vallés*, *Massalavés*, etc.

5. Conclusions finals

5.1. Decaigudes les ciutats ibèriques de Saguntum i Edeta en el segle III, la *Valentia* romana fundada en 138 a. J.C. devé en centre administratiu, cap de la diòcesis fundada en el s. IV i centre de gravetat de la governació visigoda. D'ahí que el topònim *Valentia* (de la base llatina VALENTIA, i esta de VALERE, 'ser fort'), se convertixca ràpidament en referència d'aquell territori polític-administratiu i ulterior Província Eclesiàstica, denominada *Valentina*.

5.2. Al temps de l'anexió musulmana (any 713), alguns trets fonètics del topònim estaven ya consumats, o casi: pronunciació labiodental de la [v], [é] tancada resultant de la [ě] breu llatina i articulació dentoalveolar africada [ts] del grup [-tj-] més tart feta [s] fricativa del *València* modern. Tot apunta, además, a que la confusió de labials en zona valenciana central, irradiada des de la capital, i que acabà neutralisant [v] - [b] en la [b] «apichada» de *Balénsia*, es, al menys com a fet latent, sumament antiga. Ho demostra l'epigrafia.

5.3. Abunden les cites d'època primitiva, tant en font cristiano-llatina com en font semítica. Ordinàriament, la llatina transcriu un clàssic *Valentia* (i derivat *Valentinus*, -a); la romanç o semirromànica un *Valencia* o *Valençia* pròxims a la fonètica popular; i l'àrabiga estandarisa un بَلَنْسِيَّة - **Balansiya** ya adés permenorisat. Note's que el س *sīn* (mai *šīn*) de les transcripcions àraps (desde la del *Muqtabis* d'Ibn Ḥayyān, sigle XI) prova una ràpida transició del grup [-tj-] a la consonant sibilant romanç. I plàsticament, una font històrica tan antiga o més que el *Muqtabis*, el denominat *Kitāb al-Anwā'* (o *Llibre de la divisió* o *Calendari de Còrdova*), escrita pel bisbe mossàrap Rabī' ibn Zayd l'any 962, referint-se a la festa valenciana per excelència de Sant Vicent Màrtir, en data de 22 de giner, equipara dos expressions: l'àrap «bi-madīna Balansiya», i la llatina «in civitate Valencia». Pero *Valencia*, ya no *Valentia* (edició de Charles Pellat, *Le calendrier de Cordoue*, Leiden, Brill, 1961, p. 33). Com després en 1165, 1179, etc.

5.4. Per tant, eixe vell *València*, ab accent que pensem ya era tancat des dels inicis, no deixà de circular intensament entre la població de llengua romànica nativa. Ni entre la població arabisada i mig arabisada del territori (els «moros de la terra»), pero en paral·lel al *Valentia-Valencia* general de l'àmbit hispànic, i europeu inclús, dada la fama històrica de la ciutat a raïl del martiri de Sant Vicent (m. 304), pedra angular del cristianisme valencià i figura de renom universal.

5.5. És mera falàcia l'idea de que quan a la reconquesta de 1238 el *València* romànic d'ací, patrimonial del territori, s'haguera evaporat, i reduït més o manco a una forma residual arabisada, de modo que només els usuaris de regnes limítrofs conservaren en una forma romanç pura (la pròpia de cadascuna de les seues varietats de llengua) un topònim *València* o València vàlit per a ser transplantat (paradoxalment), a sa terra d'orige.

5.6. A partir d'açò, explicar la difusió històrica de la forma *València* en domini valencià no és difícil. En este sentit, no se pot descartar que les coses hagueren ocorregut de fet com postula A. Saragossà. Les [ě] breus llatines travades per *m*, *n*, tancades en la llengua del sigle XI (TĒMPUS > tèmps > témps, VALĒNTEM > valènt > valént), experimentarien, ya en el sigle XV, si anaven seguides de *i*, *u* postòniques, un nou procés d'obertura (*paciència*, *dolència*). Pero esta reobertura no afectà ni al topònim *Valencia*, deslligat ya per diferents motius d'eixa família de noms; ni a les paraules acabades en -ençà (*tinença*, *coneixença*), consolidant-se a la fi la pronunciació tancada

[XXI CSO 1995, pp. 1025-1039]. No obstant, mantenim reserves sobre algun aspecte del plantejament, i ademés, com en el cas de Colomina (cf. *supra*), es tracta d'una *hipòtesis*. El procés pogué haver segut distint. Vejam-ho.

Com hem senyalat, la forma romànica nativa *València* estava viva en 1238. És més, no havia deixat d'estar-ho en boca dels cristians, moros i jueus valencians. Este factor, la forma preexistent, és, al nostre juí, el determinant. Pero fon reforçat per atres concauses, una especialment: la nivellació d'estrats llingüístics copresents (que Alarcos postulà en 1960 com a factor explicatiu del vocalisme valencià). Esta faria triomfar no per força la solució demogràficament majoritaria, sino la compartida per més grups de repobladors, en este cas la solució [é] tancada de *València*, comuna als aragonesos, navarresos, catalans occidentals, segurament occitans, i alguna minoria més, front a catalans orientals. L'evidència és clara en la capital del regne, centre de màxima irradiació de formes i costums, cosa que va contribuir (sense oblidar impactes ulteriors: castellà, aragonés de la Valencia occidental, desenroll del dialecte apichat, i atres que ací no tinc ocasió de detallar) a l'aclimatació definitiva del *València* general.

- 5.7. Per tant, no hi ha raó científica ninguna (hi haurà, a lo més, motius de planificació política, solapada baix dels eufemismes «normalitat», «us», «oficialitat», «llengua de cultura», i argot similar) que refrende l'oficialisació d'una forma «València», marginal a la tradició i a la fonètica viva del domini valencià, de Morella a Guardamar, i especialment a la capital del territori. Atenent-se a l'ortografia oficial, únicament una forma escrita *València*, ab accent agut que representa la [é] tancada pròpia de la pronunciació valenciana, complix les condicions d'historicitat i adequació fonètica i normativa.

València, 25 d'octubre de 2016

LEOPOLT PEÑARROJA TORREJÓN
Real Acadèmia de Cultura Valenciana